

Ailə hüquqları, milli və ümumbəşəri dəyərlər

Mənəvi dəyərlər, ilk öncə, insanların həyatı boyu riayət etməyə adət etdiyi müxtəlif dəyərlər sistemində münasibətlə bağlı olub, düzgün və yanlış davranış prinsiplərinin cəmini ehtiva edir. İnsan həyatında baş verən istənilən hadisə biza mənəvi dərs verir.

Mənəvi dəyərlər cəmiyyətimizin əsasını əks etdirir. İnsan mənəviyyəti itdikdə, cəmiyyət dağılmaq təhlükəsi ilə üzləşir. Bitki torpaqsız, günəş işığı olmadan, susuz yaşaya bilmədiyi kimi, insanın da cəmiyyətdə duruş gətirməsindən ötrü mənəvi dəyərlərə ehtiyacı vardır. Mənəvi dəyərlər möhkəm tarixi köklərə, güclü mənəvi bazaya əsaslandıqda, cəmiyyət daha güclü olur. Maddi olan heç nə mənəvi olanı əvəz edə bilməz. Ədalət, mərhəmət, məhəbbət, həqiqət və s. daimi ümumbəşəri dəyərlər olub, fərdi və sosial inkişafın əsas amilləridir.

Fəlsəfə üzrə elmlər doktoru Ziba Ağayeva yazır: "Cəmiyyətdə ictimai dəyərlər, milli dəyərlər və intellektual dəyərlər bir-birindən fərqləndirilir. Əxlaqi dəyərlərlə mənəvi dəyərlərin fərqli və oxşar cəhətləri mövcuddur. Fərd başqa insanlarla əlaqəyə, ünsiyyətə girdikdə, mənəvi dəyərlər əxlaqi dəyərlərə çevrilir. Bütün dəyərlər istənilən halda mənəvidir. Harada insanı münasibətlər varsa, orada mənəvi məsələ ön plana keçir. Məhz insan başqa insanla münasibətdə özündə gizlənməmiş xeyri şərddən fərqləndirmək imkanı əldə edir.

Müasir cəmiyyətdə mənəvi dəyərlər, həqiqətdən, dəyişmişdir. Buna misal olaraq, gənc nəsilə böyüklərə, ağsaqqallara, nüfuzlu insanlara hörmətin azalması və bunun məntiqi nəticəsi olaraq uşaqlar və gənclər arasında cənayətkarlığın yüksəlməsi hallarını və s. göstəmək olar. Məhz bu səbəb üzündən, bəzi insanlar özgeyə məxsus olanı hörmət etməyi yadırgamış, xahiş etmək əvəzinə, istədiklərini götürməyə adət etmişlər. Müasir dövrdə insanların başqa insanlarla münasibətinin ətəfədlərə necə təsir göstərməsi onları narahat etmir. Bu gün ani zövq, ləzzət, məmnunluq və özündənrazılıq geniş yayılmışdır. Mən istədiyimi edə bilərəm, istədiyim kimi yaşaya bilərəm və buna qarışmağa heç kimin həddi yoxdur. Mən qapımı, kim olursa-olsun, özünə bağlaya bilərəm, kinayə ilə itiləyə bilərəm, alçalda bilərəm, lakin onların bunu mənə qarşı etmələrinə cürətləri çatmaz. Çünki heç kəs mənimlə ayaq uzatmasın, məndən yoxdur, mən istisnaya. Belə mentalitet cəmiyyətdə baş verən sosial ədalətsizliklərdən, özündən razılıq, biganəlik, etinasızlıqdan qidalanır desək, yanlışdır.

Müasir cəmiyyətdə mənəvi dəyərlərin aşağı düşməsinin səbəbi hardasa valideynlərin üzərinə düşür. Valideynlərin öz övladlarına həyatda milli adət-ənənənin, ailə dəyərlərinin, böyüklərə hörmət hissinin nə qədər böyük önəm daşdığını öyrətməmələri, uşaqların mənəvi aşınmasına və maddi cəhətdən ərköyünləşməsinə, nəticədə, onlarda mənəviyyətsizliyin və xəsisliyin yaranmasına səbəb olur. Hazırda yeniyetmələr arasında hamiləlik hallarının çoxalması, eyni zamanda, rəsmi nikahda olmayan qadınlar arasında hamiləlik hallarının çoxalması dövrün problemlərindən birinə çevrilmişdir. Mənəvi dəyərlərin aşağı düşməsi cəmiyyətdə zorakılığın və narkotikdən istifadənin artmasına səbəb olmuşdur. Bütün bunlar müasir dövrün mənəviyyət və dəyərlər dövrü olduğuna şübhə doğurur. Gənclər düzü-əyridən, xeyri-şərddən, pisi-yaxşıdan seçməkdə çətin-

lik çəkir. Ən maraqlısı budur ki, bu tendensiya, məhz daha çox zamanın yeni tələblərinə, yeni çağırışlarına cavab verməkdə çətinlik çəkən gənclər arasında daha çox yayılmışdır.

Fikrimizcə, bunun səbəblərindən biri KİV-lərdə və internetdə, xüsusilə, gənclərin zövqünü oxşayan sənət adamlarının (musiqiçilər, aktyorlar və s.) təmtəraqlı həyat tərzinin, realıqla əlaqəsi olmayan ideyaların təbliği hallarıdır. Bu gün daima və sürətlə dəyişən dünyada insanların yaxşını-pisindən seçməkdə çətinlik çəkmələri bir faktıdır.

Müəllifin fikrincə, son illərdə "humanist simalı qloballaşma" şuarları tez-tez eşidilir, bu aspektdə çoxsaylı konfranslar və görüşlər keçirilir. Ölkələr, mədəniyyətlər və dinlərarası dialoq çağırışları səslənir. Bu müsbət hadisə fonunda da konkret insanın və insanlararası ünsiyyətin problemləri kölgədə qalır. Sivilizasiyalararası böhranın mövcudluğu vurğulanır. Lakin bu böhranın, hər şeydən əvvəl, dəyərlər böhranı olduğu qabardılır. Əslində, mövcud böhran həm də liberal və ənənəvi dəyərlər, individualizm və kapitalizm, liberal və konservativ dəyərlər arasında olan böhrandır. Bu o deməkdir ki, bəşəriyyət bu dəyərlərlə liberal bazar iqtisadiyyatını, utilitarizmi və pragmatizmi mütləqləşdirən insan şüuru ilə tərəqqi edə bilməz. Ənənəvi dəyərlərin rədd edilməsi qlobal dəyər nihilizmini şərtləndirmişdir. Buna görə də, dəyər oriyentasiyaları kökündən dəyişməli, yeni dəyərlər sisteminin formalaşması tələpklü məsələyə çevrilməlidir. Burada alternativ çıxış yolu qeyri-mümkündür. Çünki sivilizasiyanın inkişaf tarixi, məhv olan mədəniyyətlərin və süquta uğrayan dövlətlərin aqibəti bunu sübut edir.

Tədqiqatçı Əbülfəz Süleymanov yazır: "Evde münəfiqəyə səbəb olan bir başqa məsələ də ailədaxili rol bölgüsü ilə əlaqədardır. Belə ki, əvvəlki illərdə ev işləri və uşağa qulluq məsələləri, hətta bir işdə çalışsa belə, qadının öhdəsində idi. Amma müasir qadın bu vəziyyətə etiraz edir və həyat yoldaşının da onunla birgə bu məsuliyyəti bölüşməsinə tələb edir. Ailə başçısı olan gənc isə, bu cür davranış modelinə həzır deyil. Çünki yenə də onun böyüyüb-başa çatdığı ailədə bütün ev işlərini evin xanımı olan anası yerinə yetirmişdir və həmin gənc öz həyat yoldaşından da eyni davranışı gözləyir. Eynilə evin gəlini olan gənc xanım da böyüyüb-başa çatdığı ailədə evin bütün maddi təminatını atasının çiyində olduğunu görərək böyümüşdür. Bəzi "müasir" gənc ailə başçıları arasında münəfiqə faktı özünü büruzə verir. Başqa bir ifadəylə müasir və ənənəvi düşüncə tərzinin toqquşması baş verir. Hətta düşüncə tərzində meydana gələn bu fərqliliklərə görə, bəzi gənc xanımların son zamanlar əcnəbi kişilərlə ailə qurmalarına üstünlük verdikləri aparılan tədqiqatlarla aşkarlanır".

Ə.Süleymanov qeyd edir ki, bütün bu qeyd olunan məsələlərdən sonra, istər-istəməz, belə bir sual ortaya çıxır: necə olur axı, müasir gənclərin bir hissəsi ailə daxilində ənənəvi davranış modelinə üstünlük verdikləri halda, digər bir hissəsi isə öz qurduqları ailədə böyüdükləri ailədən fərqli davranış modelləri nümayiş etdirirlər? Məsələ burasındadır ki, əgər əvvəlki illərdə gənci ailə həyatına hazırlayan yalnız öz ailəsi idisə, müasir dövrdə başqa qeyri-formal institutların da gənclərin ailə həyatı haqqında fikirlərinin forma-

laşmasına təsirli olduğu nəzərdən qaçmır. Burada televiziyanın rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Belə ki, gənc qızın tamaşa etdiyi serialın qəhrəmanı və ya kumiri olan müğənni bütün gününü gözəllik salonunda, əyləncə mərkəzində, rəfiqələri ilə birlikdə özünə vaxt ayırmaqla keçirir. Ev işlərini ya evin qulluqçusu görür, ya da, ən yaxşı halda, həyat yoldaşı ilə birgə həyata keçirirlər. Həmin serial qəhrəmanı öz karyerasını da, yeri gələndə, ailə maraqlarından üstün tutur. Bunun təsiri altına düşən gənc xanım eyni həyat tərzini öz ailəsində də tətbiq etmək istəyir və nəticədə, insident qaçılmaz olur. Burada bir məqamı da qeyd etmək lazımdır ki, qadınların müasir həyat tərzini mənimsəmələri və onlara uyğun davranış modelləri nümayiş etdirmələri kişilərdən daha sürətlidir.

Ə.Süleymanova göstərir ki, bu məsələdə valideynlərin də münasibətlərində əvvəlki illərdən fərqlənən bir çox cəhətlər özünü büruzə verir. Belə ki, əgər əvvəlki illərdə bu cür hallarda valideynlər daha çox barışdırıcı mövqedə çıxış edirdilərsə, müasir dövrdə onların da öz övladlarını haqlı çıxaran və tərəfini saxlayan bir mövqe nümayiş etdirdikləri müşahidə olunur. Əvvəlki illərdə ata və ana öz qızına, evləndikdən sonra yalnız qonaq kimi ata ocağına gələ biləcəyini deyirdilərsə, indi isə xırda bir münəfiqədə belə, onun arxasında olduğuna ehyam vuraraq, öz övladlarına, əslində, çox mənfi nümunə olurlar.

İlk baxışdan, kiçik və əhəmiyyətsiz görünən bu məqamlar, bu gün Azərbaycan ailəsinin ciddi problemlərə səbəb olan amillər arasında yer alır. Lakin bu arzuolunmaz prosesin əvvəlcədən qarşısını almaq olar. Bunun üçün, ilk növbədə, valideynlərin öhdəsinə böyük məsuliyyət düşür. Birinci növbədə, onlar öz övladlarını ailə həyatına hazırlamalı, ailənin bütün vəziyyətlərdə hərəkət sxemini onlara aşılamaqları lazımdır.

Eyni zamanda, bu prosedə müasir üsullardan da istifadə etmək vacibdir. Bu baxımdan, evlənmə yaşında olan gənclər üçün xüsusi kursların təşkil olunması məqsədəuyğundur. Bu təcrübədən bir çox ölkədə istifadə olunur. Yuxarıda qeyd olunan və müasir həyat tərzindən irəli gələn problemlərin öhdəsindən gəlmənin yollarını ixtisaslı mütəxəssislər xüsusi məşğələlərlə gənclərə aşılamağa çalışırlar. Bu məşğələlərdə ailədə meydana gələn böhran, ən xırda təfərrüatına qədər təhlil olunur, böhranın idarə olunması və ondan çıxış yolları öyrədilir. Bu sahədə qardaş Türkiyənin təcrübəsindən istifadə etmək olar. Orda bu cür kurslar, mütəmadi olaraq, təşkil olunur və gənclər çox həvəslə bu cür kurslarda iştirak edirlər.

Ailə münasibətlərinə təsir edən digər bir məsələ son dövrlər müxtəlif ideoloji cərəyanlar adı altında, faktiki olaraq, ənənəvi ailə strukturunu hədəfə alaraq, kişi-qadın münasibətlərində minilliklərin süzgecindən keçə-keçə gəlmiş adət-ənənələri, görməzə-bilməzə, birdən-birə dəyişməyə çağıran təbliğatlarla qarşılaşırıq. Bu təbliğatların bir qismi də Qərb dəyərlərinə söykənir. Lakin unutmaq olmaz ki, bizim ailə quruluşumuz Qərbdəkindən xeyli fərqlidir. Azərbaycan ailəsi milli-dini dəyərlər ilə yığılmış, buna görə də, Qərb ailə və cəmiyyət quruluşundan çox cəhətdən fərqlənir. Ən azı bir faktor nəzərə almaq lazımdır ki, Qərbdə cəmiyyət həyatı fərd, Şərqdə və o cümlədən, Azərbaycanda isə ailə əsasına söykənir. Eyni zamanda, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, bu cür təbliğatların bir qismi Qərb ailə institutunda çox

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

*Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti
yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin
İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə
dəstəyi ilə “İnsan hüquq və azadlıqlarının
müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət
səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi
fəallığının artırılması” istiqaməti
çərçivəsində hazırlanıb*

ciddi problemlərə gətirib çıxardı. Bu baxımdan, qərblə bir tədqiqatçının məsələyə bağlı araşdırması çox əhəmiyyətlidir. Kaliforniayalı psixiatr Judith Wallerstein, valideynləri boşanmış 131 uşaq üzərində 15 il apardığı tədqiqat nəticəsində, boşanmalarında əsas səbəbinin "ailələrdə bərabərlik" uğrunda mübarizə olduğunu nəticəsinə gəlmişdir. Tədqiqatçı bununla bağlı bu fikirləri söyləyir: "Boşanma və qadının kişi ilə bərabər hüquqa malik olma arzusunun əldə etməsi ilə problemlərin həll olunacağı düşünüldü. Bugünkü vəziyyət bunun nə qədər səhv yanaşma olduğunu ortaya qoydu. Qərbdə bu gün nikahların yarısından çoxu dağılır. 30-40 il əvvəl belə deyildi. Bəs bu keçimsizliyin səbəbi nədir?" Wallerstein bunu belə izah edir: "O zamanlar ailədə rollar kəskin xətlərlə ayrılmış və bu, hamı tərəfindən qəbul olunmuşdu. Kişi çörəyi qazanıb gətirən, qadın onu bişirirdi. Halbuki bu gün belə deyil. Bu gün rollar qarışıb. Səhnədəki rolların qarışması oyunun intizamının və bunun da nəticəsində, oyunun tamamının pozulmasına gətirib çıxarıb".

Wallerstein bu gün Qərb ailə həyatındakı böhranın əsas səbəbinin səhnədəki iki əsas oyunçu arasındakı çəkişmədən, rol münəfiqəsindən irəli gəldiyini deyərək, sözlərini belə davam etdirir: "Rol dəyişikliyi istəyən qadın olduğuna görə, bu məsələdə ən çox qadının qalib çıxması gözlənilirdi halda, tam tərsinə oldu. Ailənin dolanışığı məsuliyyətini bölüşəcək birini tapdıqları üçün kişilər, bu rol dəyişikliyinə daha qazanlı çıxdılar. Yeni bu, o deməkdir ki, qadınlar zərərçidirlər. Ən böyük zərər görəndə isə, ailə istiliyindən və tərbiyəsindən uzaq qalaraq, psixologiyası pozulan uşaqlardır. Üzərində boşanma hadisəsinin təsiri qalmayan, asan uyğunlaşan, normal bir yetkinlik

yaşına çatan bir tək uşaq görmədik".

Azərbaycanda, xüsusilə, son illər boşanan cütələr arasında çalışan qadınların sayının çox olması bu problemin Azərbaycan üçün də aktual olduğunu göstərir. Bu hal, xüsusilə, çalışan qadınların ailəyə daha çox vaxt ayıra bilmələri üçün bəzi qanunvericilik aktlarının hazırlanıb tətbiq olunmasını zəruri edir.

Eyni zamanda, xüsusilə, gənc ailələr arasında boşanma hallarının artmasına səbəb olan maddi problemlərin həlli üçün mənzil-kommunal şəraitinin yaxşılaşdırılması və ailələrin sosial müdafiəsi və tələbatlarının ödənilməsi istiqamətində tədbirlər planının hazırlanıb həyata keçirilməsi vacibdir.

Fəlsəfə üzrə elmlər doktoru Sakit Hüseynov bu qənaətdə gəlir: "Müşahidələr göstərir ki, möhkəm təməl əsaslanan ailələrin qurulması üçün aşağıdakı məsələlərin həyata keçirilməsi məqsədə müvafiqdir:

1. Tarixən türk xalqlarında mövcud olmuş klassik ailə modelinin öyrənilməsi.
2. Son illərdə müxtəlif sosial-iqtisadi və mənəvi-psixoloji səbəblər üzündən artmaqda olan erkən nikahların qarşısını almaq üçün müəyyən tədbirlərin görülməsi.
3. Ailə Məcəlləsində nikaha girmə yaşının artırılması ilə bağlı dəyişikliklərin həll edilməsi.
4. Gənclər arasında vətəndaş nikahının getdikcə çoxalmasının qarşısını almaq üçün təbliğat və təşviqat işinin gücləndirilməsi.
5. Ailənin qurulması və onun idarə olunmasında milli-mənəvi dəyərlərə, adət-ənənələrə və böyüklərin xeyri-duasına üstünlük verilməsi".

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru